DOI: 10.32844/2222-5374-2020-106-4-1.24

УДК: 343.9

Антонюк О. А.,

кандидат політичних наук, здобувач Науково-дослідного інституту
публічного права

ДО ПИТАННЯ ПОБУДОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Актуальність статті полягає в тому, що побудова будь-якої системи залежить від ймовірних зв'язків, що будуть стабільно та логічно відображати її внутрішні властивості. Дане твердження може мати місце й при побудові криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти громадського порядку. Адже саме кореляційні зв'язки, що існують між окремими елементами досліджуваної категорії, є основою її найбільш ефективного застосування працівниками правоохоронних органів. В той же час, необхідно визначитись з наповненням відповідних складовими криміналістичної характеристики досліджуваної групи протиправних діянь. Адже існує велика кількість напрацювань вчених-криміналістів з цього приводу. Наукова стаття присвячена дослідженню деяких аспектів розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку. Розглядаються особливості криміналістичної характеристики як елементу методики розслідування визначеної категорії кримінальних правопорушень. Автор акцентує увагу на тому, що наповнення криміналістичної характеристика кримінальних правопорушень проти громадського порядку повинно відповідати потребам правоохоронних органів. Тобто бути оптимальним та достатньо інформаційноємним для того, щоб була можливість використовувати відомості стосовно конкретних елементів досліджуваної категорії для досягнення цілей розслідування. На основі дослідження наукових джерел, аналізу матеріалів кримінальних проваджень та анкетування працівників правоохоронних органів нами було окреслено наповнення криміналістичної характеристики правопорушень проти громадського порядку наступними складовими: спосіб вчинення злочину; предмет злочинного посягання; обстановка вчинення злочину; слідова картина; особа злочинця; особа потерпілого. Визначено, що виокремлення вказаних елементів крім усього вказаного ще обумовлюється їх необхідною розшуковою спрямованістю: виділення типових складових формулює реальні

можливості окремих слідчих версій під час розслідування та дає змогу більш ефективно проводити різноманітні процесуальні дії.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, громадський порядок, криміналістична характеристика, методика розслідування, слідчі (розшукові) дії, планування розслідування.

Актуальність теми. Побудова будь-якої системи залежить від ймовірних зв'язків, що будуть стабільно та логічно відображати її внутрішні властивості. Дане твердження може мати місце й при побудові криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти громадського порядку. Адже саме кореляційні зв'язки, що існують між окремими елементами досліджуваної категорії, є основою її найбільш ефективного застосування працівниками правоохоронних органів. В той же час, необхідно визначитись з наповненням відповідними складовими криміналістичної характеристики досліджуваної групи протиправних діянь. Адже існує велика кількість напрацювань вчених-криміналістів з цього приводу.

Стан дослідження. Серед науковців, які присвятили свої дослідження розробці поняття та наповненню криміналістичної характеристики слід відмітити таких як Р. С. Белкін, В. Д. Берназ, О. М. Васильєв, Л. Г. Відонов, А. Ф. Волобуєв, І. Ф. Герасимов, В. Ф. Єрмолович, В. А. Журавель, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. В. Лисенко, В. О. Образцов, І. Ф. Пантелєєв, М. В. Салтевський, Л. О. Сергєєв, Р. Л. Степанюк, В. Г. Танасевич, О. Г. Філіпов, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін. В той же час, ми спробуємо комплексно дослідити інформаційне наповнення криміналістичної характеристики окремої групи протиправних діянь: кримінальних правопорушень проти громадського порядку.

Метою даної статті є побудова криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти громадського порядку.

Виклад основного матеріалу. Слід акцентувати увагу на тому, що у теоретичному аспекті малодослідженими залишилися питання сучасної криміналістичної характеристики правопорушень проти громадського порядку. Зокрема, на думку 92 % опитаних респондентів, одним з найбільш перспективних напрямків удосконалення діяльності правоохоронних органів в розрізі розслідування визначеної групи протиправних діянь є питання визначення кореляційних зв'язків між окремими елементами криміналістичної характеристики.

З приводу елементного наповнення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти громадського порядку, слід одразу зауважити, що загальний перелік її складових науковцями не визначений. Доречною є думка Г. А. Матусовського, який визначає взаємозв'язок елементів криміналістичної характеристики як накопичення і джерело відомостей про певні види злочинів, виконуючи інформаційну функцію, становить собою єдину інформаційну систему. Автор наголошує на тому, що використання останньої можливо шляхом одержання й аналізу відомостей щодо окремих елементів і встановлення зв'язків між ними. У цьому розумінні всі елементи системи теоретично рівнозначні і поділяти їх на основні та другорядні недоцільно. У той же час використання такої інформаційної системи вимагає в кожному конкретному випадку виокремлення ключового елемента, через який можна здійснити «вхід» у систему з метою одержання

необхідної інформації. З огляду на зазначене, Г. А. Матусовський робить висновок, що виокремлення ключового елемента для конкретного випадку залежить від слідчої ситуації, що склалася на даному етапі розслідування, а також від того, які вихідні дані має слідчий і які з них необхідно встановити. Аналіз кримінальних справ щодо злочинів різних категорій показує, що значна частина їх учиняється способами, ознаки яких не завжди очевидні. Тому їх виявлення й пояснення вимагають у першу чергу знань і використання систематизованого опису способів злочинів [1, с. 149]. Ми підтримуємо вказану позицію і вважаємо за першочергове виокремити в криміналістичній характеристиці правопорушень проти громадського порядку способи їх вчинення. З приводу інших елементів вважаємо за необхідне дослідити думки науковців стосовно цього питання.

Так, М. В. Салтевський визначає наповнення криміналістичної характеристики з чотирьох основних елементів: предмету безпосереднього замаху; способу учинення злочину в його широкому розумінні; типової обстановки – «слідової картини» в її широкій інтерпретації; особи злочинця» [2, с. 419]. В свою чергу, Л. О. Сергєєв виокремлював такі складові як особливості способів і слідів певних видів злочину; обставини, що характеризують учасників злочинів та їх злочинні зв'язки; об'єктивна сторона, час, місце і обстановка вчинення злочинів; об'єкт замаху тощо, а також взаємозв'язок наведених чинників [3, с. 6]. Як бачимо, Л. О. Сергєєв крім елементів, які були виокремлені М. В. Салтевським, визначив об'єктивну сторону, яку ми вважаємо за необхідне називати обстановкою вчинення протиправного діяння.

А вже А. В. Іщенко визначає наступні складові криміналістичної характеристики злочинів: слідова картина, способи учинення злочину, предмет злочинного посягання, дані щодо особи злочинця та особи потерпілого [4, с. 181]. Зі свого боку, Зі свого боку, В. Ю. Шепітько вирізняє такі елементи: спосіб злочину; місце й обстановку; час учинення злочину; знаряддя та засоби вчинення злочину; предмет злочинного посягання; особистість потерпілого (жертви); особистість злочинця; типові сліди злочину [5, с. 318].

Інша група вчених (М. О. Селіванов, В. О. Образцов, І. Ф. Пантелєєв, В. Г. Танасевич) виокремлює дещо інший склад криміналістичної характеристики: типові ситуації окремого виду злочину; найпоширеніші способи їх здійснення, характеристика типових матеріальних слідів злочину, що можуть мати значення речових доказів у кримінальній справі; безпосередній об'єкт злочинного посягання; найбільш ймовірні місця їх виявлення, схованок, способи приховування слідів злочину та інших засобів маскування, характеристика їх професійних злочинних навичок; умови охорони його від злочинних посягань [6, с. 359; 7, с. 97].

В свою чергу, інша група науковців (Є. П. Іщенко, А. О. Топорков) акцентувала увагу на тому, що на основі узагальнення описів значної кількості злочинів розробляється їх інформаційна модель, що відображає саме типове для всього масиву розслідуваних деліктів, яка повинна включати: типові вихідні відомості; дані про типові способи вчинення і приховування цього виду злочинів і типових наслідки їх застосування; відомості про особу ймовірного злочинця, ймовірних мотиви і цілі

вчиненого; дані про особу вірогідною жертви злочину і про типовий предмет посягання; відомості про типові обставини скоєння злочину (місце, час, обстановка) [8, с. 490].

Як бачимо, кількість елементів криміналістичної характеристики варіюється від чотирьох до шести-семи. Але, наприклад, В. Ф. Єрмолович визначив узагальнену структуру криміналістичної характеристики злочинів, включивши до неї понад 20 елементів. Для прикладу, автор виокремив в ній такі складові: зв'язок злочину з адміністративними правопорушеннями, а також порушеннями фінансової, технологічної, трудової та іншої дисципліни; криміналістична структура злочину; способи ухилення від кримінальної відповідальності й покарання обвинуваченого за вчинене; діяльність осіб, що об'єктивно сприяла настанню злочинного результату або ухиленню суб'єкта від кримінальної відповідальності тощо [9, с. 238]. Ряд елементів, наведених вказаним автором та деякі попередніми нам здається невідповідними сутності криміналістичної характеристики, а скоріш за все, іншими елементами методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку. Серед них слід виокремити типові слідчі ситуації розслідування, обставини, що підлягають встановленню.

Дослідивши загальні наповнення криміналістичних характеристик вченими-криміналістами, вважаємо за необхідне більш детально дослідити визначену наукову категорію в розрізі досліджуваної групи протиправних діянь. Так, М. М. Єфімов вирізняє такі складові криміналістичної характеристики хуліганства: способи вчинення хуліганства; предмет злочинної діяльності; обстановку вчинення хуліганських дій; «слідову картину» вчинення хуліганства; особу потерпілого; особу злочинця (хулігана) [10, с. 317]. Майже аналогічно, але з приводу внутрішньовидової криміналістичної характеристики (хуліганство, вчинене групою осіб), М. А. Очеретяний сформував її систему з таких елементів: способи вчинення злочину; обстановка вчинення хуліганських дій; «слідова картина» вчинення злочину; особа потерпілого; особа злочинця [11, с. 20].

З приводу криміналістичної характеристики масових заворушень, то П. В. Шалдирван виокремлював в ній такі елементи як спосіб вчинення злочину, слідову картину, обстановку вчинення злочину та особу злочинця [12, с. 29]. А вже О. П. Кузьменко в ній виділяв наступні елементи: Обстановка та спосіб вчинення масових заворушень; типова «слідова картина» масових заворушень; особа злочинця та особа потерпілого [13, с. 27]

Інша група науковців (А. В. Антонюк, К. В. Бахчев, Н. О. Кононенко, А. С. Шевченко) також досліджуючи внутрішньовидові криміналістичні характеристики хуліганства до вищезазначених, в залежності від специфіки, додавали такі елементи як знаряддя злочину [14, с. 23]; обстановка вчинення хуліганських дій [15, с. 20]; обстановка вчинення правопорушення [16, с. 162]; особа неповнолітнього злочинця [17, с. 37].

Тобто усі зазначені дослідження характеризуються наявністю такого елементу криміналістичної характеристики як спосіб учинення злочину. Даний елемент має місце у 100 % випадків вивчених нами кримінальних проваджень, а його доцільність в визначеній категорії пояснюється обов'язковим доведенням об'єктивної сторони протиправного діяння.

Наступним елементом, який ми вважаємо за потрібне виокремити в криміналістичній характеристиці правопорушень проти громадського порядку є предмет злочинного посягання. Окремі вчені в галузі кримінального права, наголошували на тому, що у кримінально-правовому значенні предмет в даних злочинах виявити складно [18, с. 123–125]. Дійсно, в масових заворушеннях, закликах до вчинення дій, що порушують громадський порядок та навіть в диспозиції хуліганства як протиправного діяння важко знайти якийсь предмет. В той же час, ми вважаємо, що всі речі матеріального світу, які зазнали змін в наслідок протиправних дій у криміналістичному розумінні будуть предметом злочинного посягання. Тому ми вирішили виокремити вказаний елемент в криміналістичній характеристиці досліджуваної категорії діянь.

Всі кримінальні правопорушення вчинюються в конкретних просторово-часових рамках, умовах. Тому виокремлення такої складової як обстановка вчинення злочину також не викликає сумніву. В розрізі цього, одразу наголосимо на слідовій картині, яка також завжди буде мати місце в досліджуваній категорії проваджень.

З приводу чергового елементу криміналістичної характеристики вважаємо доречним навести позицію В. М. Мешкова, який акцентує увагу на тому, що стосовно суб'єкту злочину збирається інформація, яка його характеризує: по місцю роботи, навчання, місцю проживання; перевіряються версії щодо його зловживання наркотиками чи алкоголем; наявність судимості; причетність до агресивних релігійних сект [19, с. 111]. Тобто особа злочинця також має велике значення для процесу розслідування.

На останок згадаємо про особу потерпілого, яка є важливим елементом криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти громадського порядку з огляду на загальну їх віктимність. Адже вчинення протиправних дій цієї категорії в більшості випадків зумовлюється певними характеристиками потерпілої особи.

Виокремлення вказаних елементів крім усього вказаного ще обумовлюється їх необхідною розшуковою спрямованістю: виділення типових складових формулює реальні можливості окремих слідчих версій під час розслідування та дає змогу більш ефективно проводити різноманітні процесуальні дії.

Висновок. Підсумовуючи, зазначимо, що наповнення криміналістичної характеристика кримінальних правопорушень проти громадського порядку повинно відповідати потребам правоохоронних органів. Тобто бути оптимальним та достатньо інформаційноємним для того, щоб була можливість використовувати відомості стосовно конкретних елементів досліджуваної категорії для досягнення цілей розслідування. На основі дослідження наукових джерел, аналізу матеріалів кримінальних проваджень та анкетування працівників правоохоронних органів нами було окреслено наповнення криміналістичної характеристики правопорушень проти громадського порядку наступними складовими: спосіб вчинення злочину; предмет злочинного посягання; обстановка вчинення злочину; слідова картина; особа злочинця; особа потерпілого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матусовский Г.А. Структура криміналістичної характеристики злочинів: Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / За ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998. 650 с.
2. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі); підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.
3. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: автореф. дисс... канд. юрид. наук. М., 1966. 18 с.
4. Іщенко А. В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах* : Міжнародна науково-практична конференція 5 листопада 2010 р., м. Запоріжжя: матеріали у 3 част. Запоріжжя. 2010. ч.1. С. 180–182.
5. Шепітько В. Ю. Криминалистика: Курс лекций / Х.: Одиссей, 2005. 368 с.
6. Пантелеев И. Ф., Селиванов Н. А. Криминалистика : учебник. / М. : Юрид. лит., 1975. 544 с.
7. Танасевич В. Г., Образцов В. А. О криминалистической характеристики преступлений. ВИ по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. М., 1976. Вып. 25. С. 94–104.
8. Іщенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : Учебник / Изд. 2-е, испр. и доп. Под ред. доктора юридических наук, профессора Е. П. Іщенко. М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ», «ИНФРА-М», 2006. 748 с.
9. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Мн., 2001. С. 238–240.
10. Єфімов М. М. Структура криміналістичної характеристики хуліганства. *Криміналістика у протидії злочинності* : тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовт. 2009 р.). К. : Хай-Тек Прес, 2009. С. 315–317.
11. Очеретяний М. А. Особливості криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого групою осіб. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 30 квіт. 2014 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 47–49.
12. Шалдирван П. В. Методика розслідування масових заворушень / Дисер. на здоб. наук. ст. к.ю.н. за спец. 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ. 2005. 210 с.
13. Кузьменко О. П. Початковий етап розслідування масових заворушень. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 225 с.
14. Антонюк О. В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 240 с.
15. Кононенко Н. О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів : дисер. на здобуття наукового

ступеня кандидата юридичних наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2016. 214 с.

16. Шевченко А. С. Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Випуск 33. Ч. 2. Т. 2. С. 159–162.

17. Бахчев К. В. Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 243 с.

18. Коржанський М.Й. Предмет і об'єкт злочину: монографія. Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.

19. Мешков В. М. Методика расследования преступлений : курс лекций. М.: Юрлитинформ, 2013. 304 с.

O. Antoniuk

ON THE CONSTRUCTION OF CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST PUBLIC ORDER

The relevance of the article is that the construction of any system depends on probable connections that will stably and logically reflect its internal properties. This statement can also take place in the construction of a forensic characterization of criminal offenses against public order. After all, it is the correlations that exist between the individual elements of the studied category that are the basis of its most effective use by law enforcement officers. At the same time, it is necessary to determine the content of the relevant components of the forensic characteristics of the investigated group of illegal acts. After all, there are a large number of works of criminologists in this regard. The scientific article is devoted to the study of some aspects of the investigation of criminal offenses against public order. The peculiarities of forensic characteristics as an element of the methodology of investigation of a certain category of criminal offenses are considered. The author emphasizes that the filling of forensic characteristics of criminal offenses against public order must meet the needs of law enforcement agencies. That is, to be optimal and informative enough to be able to use information about specific elements of the studied category to achieve the objectives of the investigation. Based on the study of scientific sources, analysis of materials of criminal proceedings and questionnaires of law enforcement officers, we outlined the filling of the forensic characteristics of offenses against public order with the following components: the method of committing a crime; the subject of criminal encroachment; the circumstances of the crime; trace picture; the identity of the offender; the victim's identity. It is determined that the separation of these elements in addition to all of the above is also determined by their necessary search direction: the selection of typical components formulates the real possibilities of individual investigative versions during the investigation and allows more efficient various procedural actions.

Keywords: criminal offenses, public order, forensic characteristics, methods of investigation, investigative (search) actions, investigation planning.